

RAROTONGA TE MAUNGA E TE TUA'VI

NATIONAL ENVIRONMENT SERVICE
TU'ANGA TAPOROPORO
COOK ISLANDS

Kia riro teia ripoti tei tataia ei kaveinga no te parani'anga no te taporoporo atu i te au maunga e te tua'ivi, o Rarotonga, no te au ngai noo'anga o te au katiri kura, te katiri enua, te au mariko ao ora e pera te ngai kakapu vai.

E riro ana te au ngai no'o punuia'au no te ao ora natura i runga i nga maunga i te turuturu i te oraanga o te iti tangata e pera te manu e te rau rakau e pini ia Rarotonga. No te teitei o te au maunga e pera te tuā'ivi, tetai au ngai kare e taeria e te tangata, kua tupu ruperupe te ao ora natura, e no teia tū, kua ronganui te au maunga o Rarotonga ki teia nei ao. Te vai inu o Rarotonga, na teia au maunga e te tuaivi e kakapu ana ei vai no te au ngutuare katoatoa i runga ia Rarotonga.

Water intake (photo WATSAN)

Te Ko'u Landsnail (*Teko'ulina pricei*)

Puaneinei

Me akaite tatou i te maunga e te tua'ivi ki tetai atu o te pa enua Patipika, no Rarotonga tetai au maunga kare i tamanamanata ia ake e te aranui, te ngai tanutanu e pera kare e nooia ana e te tangata. Inara, no teia tu kare katoa e maata ana te au kimikimi'anga marama no te au ao ora natura i roto i teia au ngai. Ko tetai au papa'anga katiri kare te reira i kimi matatio iake no te ngata oki teia ngai i aere ia e te tangata. E 18 au katiri kura i runga ia Rarotonga, e 12 o teia nei numero, te runga i nga maunga e te tua'ivi. Tetai o teia koia ko te Te Manga Cyrtandra (*Cyrtandra lilianae*) e te Cloud Grass Fern (*Radiogrammitis cheesemanii*).

I te mataiti 2015 te marama Me, kua aere atu tetai aronga ki runga i nga maunga i te kimikimi oonu atu no te ao ora natura i reira. E toru epetoma i raveia ei teia angaanga ki runga ia Maungatea, Te Kou, Te Manga e Maungaroa. Kua koikoi mai ratou tetai au katiri rakau e kua rekoti atu teia au ngai na roto i te taangaanga anga i te Global Positioning System (GPS). Ko teia au katiri rakau kua tuku iatu te reira ki te Runanga Pakau o Akarana no tetai kimikimi oonu atu anga i teia au katiri.

Kua taangaanga ratou i te mapu no te mākā atu i te au ngai tei kitea te katiri kokino pera tona totoa. Ko te au katiri kare ratou i kite te ingoa ka tuku atu ratou ki tetai au aronga kite pakari no te kimikimi atu l to ratou tu.

Te Manga *Cyrtandra*

Rarotonga *Haloragis*

Rarotonga *Sclerotheca*

Kua kitea mai e 107 rau rakau tukeke i runga i nga maunga e te tuā'ivi. E 12 katiri pūpū maunga, e 8 o teia pūpū e katiri porena. Ko Te Kou tetai maunga kia taporoporoia no te pūpū enua no te mea e tano rai tona turanga no te pupu enua. I runga ia Te Kou e Te Manga, ka tai ka kitea te rō e katiri kokino oki aia.

Kua akapapu ia e teia kimikimi'anga e ko te tamanamanata a te katiri kokino te kino takiri atu nei. Ka anoanoia kia akara matatio ia te tu o teia au katiri e kia akameangiti ia mai me kore takore takiri. Me ka aere te tangata ki runga i te maunga e te tuaivi, kia kore e apai atu i teia au katiri kokino e kia tamouia tetai au tutu akamatakiteanga e pera te puapinga o te maunga e te tuaivi no te iti tangata.

Me anoano koe ite tatauatu i te ripoti katoa, aravei atu ite Tu'anga Taporoporo.

